

POPISI PAKRAČKOG SANDŽAKA
1565. I 1584.

Izvori

Knjiga 6

Nakladnik

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Za nakladnike

Stanko Andrić

Recenzenti

prof. dr. sc. Nenad Močanin
dr. sc. Vesna Miović

Urednik knjige:

dr. sc. Stanko Andrić

Grafička priprema i korice:

Krešendo, Osijek

Tisak:

Tiskara Zelina d.d.
Sveti Ivan Zelina

Naklada:

400 primjeraka

ISBN 978-953-8102-26-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 150405022.

Knjiga je objavljena uz novčanu potporu
Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

Slika na koricama:

Dravsko-savsko međurječje na osmanskoj karti naslovljenoj "Prikaz zemalja Sigetvar i Pečuh i Kopan i Šimontornja i Kaniža", u mlađoj rukopisnoj verziji zemljopisnog djela *Cihān-nūmā* Katiba Čelebija (17. st.), koju je 1788-1789. izradio al-Sayyid Mustafa Sidqi. U gornjem dijelu, uz rijeku Savu (*neh-r-i Savva*), ucrtano je mjesto Cernik (*Černiq*). (Sveučilišna knjižnica u Leidenu, Orijentalne zbirke, Or. 12.363, fol. 71b)

POPISI PAKRAČKOG SANDŽAKA 1565. I 1584.

Iz osmanskoturskog izvornika
prevela i priredila
Fazileta Hafizović

Slavonski Brod, srpanj 2021.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod za prijevode pakračkih deftera	11
Tumač korištenih simbola i kratica	19
POPIS 1565.	21
Nahija Cernik u livi Pakriče (Pakrac)	22
Nahija Drenovci u livi Pakrac	82
Nahija Pakriče (Pakrac) u livi Pakrac	125
<i>Dio Vlahâ live Pakrac</i>	135
Nahija Bela Istina u livi Pakrac	138
<i>Vlasi u livi Pakrac</i>	155
Nahija Kutinovci u livi Pakrac	166
Nahija Šagovina u livi Pakrac	169
Nahija Podbučje u livi Pakrac	175
Nahija Sirče (Sirač) u livi Pakrac	181
Nahija Dobrokuća u livi Pakrac	183
Nahija Čaklovci u livi Pakrac	189
Nahija Istubčanica u livi Pakrac	191
Nahija Pakarska Sredel u livi Pakrac	192
Nahija Kontovac u livi Pakrac	193
Nahija Podvrški u livi Pakrac	194
POPIS 1584.	195
Nahija Cernik u livi Pakrac	196
Nahija Drenovci u livi Pakrac	261
Nahija Pakrac u livi Pakrac	304
<i>Dio Vlahâ live Pakrac</i>	313
Nahija Bila Istina u livi Pakrac	316
<i>Vlasi u livi Pakrac</i>	332

Nahija Kutinovci u livi Pakrac	343
Nahija Šagovina u livi Pakrac	346
Nahija Podbučje u livi Pakrac	351
Nahija Sirče (Sirač) u livi Pakrič (Pakrac)	357
Nahija Dobrokućani u livi Pakrič (Pakrac)	360
Nahija Čaklovci u livi Pakrac	367
Nahija Istupčanica u livi Pakrič (Pakrac)	370
Nahija Pakarska Sredel u livi Pakrac	373
Nahija Kontovac u livi Pakrac	374
Nahija Podvrški u livi Pakrac	375
Preslici rukopisa (izbor)	377
Rječnik manje poznatih termina	401
Izvori i literatura korišteni pri obradi pakračkih popisa	415
<i>Summary: Registers of the Sanjak of Pakrac from 1565 and 1584</i>	418
Kazalo zemljopisnih imena	423
O autorici knjige	448

Predgovor

Istočno međurječje Drave i Save koje u novom vijeku nosi pokrajinsko ime Slavonija pripadalo je u većem dijelu 16. i 17. stoljeća Osmanskom Carstvu. Ta je temeljna činjenica bitno odredila svu noviju povijest toga područja. Ipak, 150-160 godina vladavine "Turaka" nije posve izbrisalo tekovine njegove ranije, srednjovjekovne povijesti. Unatoč velikim demografskim promjenama, sva važnija stara naselja (gradovi i trgovišta) istočnog međurječja opstala su i dalje se razvijala, a i znatan dio srednjovjekovnih sela održao se ili obnovio i nakon velikih povijesnih prijeloma osmanskog osvajanja i oslobađanja od osmanske vlasti. Taj kontinuitet ipak prate različite modifikacije. Najkompleksnije su promjene u etničkom i konfesionalnom sastavu stanovništva, kao i u ekonomskim i društvenim strukturama u naseljima. Neka se naselja smanjuju i doživljavaju društveno-ekonomsku degradaciju, druga naprotiv rastu i napreduju. S novim stanovništvom (a i neovisno o tome), neka su naselja promijenila ime. Neka se naselja premještaju ili im se jezgre pomiču na drugu lokaciju unutar areala kojim naselje raspolaže; posljedično se na mnogo mjesta pojavljuju toponimi *Staro Selo* ili *Staro Selište*. Mnoga sela, osobito manja, zaista nestaju kao naseobeni entiteti. S druge strane, ponegdje se pojavljuju nova sela, bez nadovezivanja na stariju naseobinsku povijest koliko nam je poznata iz pisanih izvora.

Sačuvano pisano gradivo iz srednjeg vijeka, to jest predturskog doba u istočnom međurječju Drave i Save, omogućuje u određenoj mjeri rekonstrukciju povijesti naselja na tom području u to doba. Zabilježene su na stotine ekonomima, imenâ ovdašnjih sela, trgovišta i gradova. Među njima, čak i za ona, brojna, naselja koja su trajno nestala u razdoblju osmanskih osvajanja moguće je iz diplomatskih izvora ustanoviti barem okvirno gdje su se nalazila. O mnogima od njih otkrivamo u tim vrelima još pokoji podatak osim pukog imena i imena "feudalnog" gospodara kojem su pripadala. O važnijima, takvih je podataka moguće prikupiti pregršt ili nekoliko pregršti. No, srednji vijek na našem području nije ostavio gotovo nikakve sustavnije provedene popise na-

selja prema njihovim sastavnicama ove ili one vrste. Tek u nekoliko slučajeva sačuvali su se poimenični popisi vlastelinskih obveznika ili barem sumarni bročani popisi kućanstava ("kmetskih sesija") u naseljima. Opći, državni popisi takvih ekonomskih i demografskih jedinica novost su koju će u ove krajeve donijeti tek osmanska vlast.

Povijesna znanja o broju, razmještaju, veličini i stratifikaciji naselja istočnog međurječja u srednjem vijeku, na temelju raspoloživih izvora, postupno se obogaćuju od kraja 19. stoljeća. U isto vrijeme započelo se i s objavljivanjem najranijih habsburških poslijeturskih popisa naselja. Iz tih se popisa, izrađenih potkraj 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća, može izvesti cjelovita i pojedinostima vrlo bogata slika o naseljima u Slavoniji i Srijemu kako su ona izgledala nakon završetka vladavine Osmanlija. Istraživanja srednjovjekovnih i ranih poslijeturskih naselja tekla su desetljećima usporedo bez ikakva uvida u pisano gradivo razdoblja koje dijeli srednji vijek i habsburško novovjekovlje. Podaci iz Osmanskog Carstva sve su očitije postajali karika koja nedostaje kako bi se povezali presječeni krajevi dviju epoha i objasnile velike promjene koje su očite kada se uspoređuje stanje oko 1500. s onim oko 1700. godine. Tek pomoću njih mogla se uspostaviti kontinuirana povijest naselja na području današnje Slavonije i Srijema od razvijenog srednjeg vijeka do naših dana.

Iz razdoblja osmanske vlasti nije se u vezi s našim područjem sačuvala ni izdaleka onolika količina diplomatskih dokumenata različitih provenijencija kao iz srednjeg vijeka (vladarski, velikaški, županijski, gradski, crkveni, privatni dokumenti). No, osmanska je država za svoje vlasti u istočnom međurječju provela nekoliko detaljnih popisa poreznih obveza i obveznika po naseljima i bivšim naseljima (mezrama), ostavivši tako obilje vrlo pouzdanih i dragocjenih podataka o naseljima, njihovim žiteljima, gospodarskim aktivnostima i općenito kulturnoj i prirodnoj topografiji tadašnje Slavonije i Srijema. Za povjesničare je tako postalo najprečom potrebom da se na primjeren način objavi barem po jedan detaljni porezni popis za svaki od triju osmanskih sandžaka u međurječju. To je najprije učinjeno za Srijemski sandžak, zahvaljujući američkom osmanistu Bruceu W. McGowanu, koji je 1983. u Ankari objavio u latiničnoj transkripciji opširni popis toga sandžaka koji je vjerojatno bio izrađen kasnih 1560-ih godina. Iako to izdanje ne donosi i prijevod popisa na neki od zapadnih jezika, njegovi glavni podaci, koji su prije svega onomastički i bročani, lako su uporabljivi i za neosmaniste, a s obzirom na jezičnu strukturu i formulaičnost popisa te zahvaljujući priloženom osmanskotursko-engleskom rječniku važnijih pojmova, uporniji istraživači mogu bez većih teškoća iz McGowanova izdanja iščitati i druge podatke o popisanim naseljima i po-

sjedima. Sljedeći objavljeni popis ove vrste odnosi se na Požeški sandžak, koji je obuhvaćao glavninu moderne Slavonije, a priredila ga je sarajevska osmanistica Fazileta Hafizović. Taj je popis iz 1579. objavljen u hrvatskom prijevodu 2001. kao izdanje Državnog arhiva u Osijeku.

Nakon objavljivanja dvaju opširnih popisa za dva velika sandžaka u međurječju, ostao je kao ključni deziderat sličan filološki pothvat i za treći sandžak u tom zemljopisnom okviru, onaj najzapadniji i prostorno najmanji – Pakrački. Objavljivanjem popisa toga sandžaka zaokružila bi se detaljna slika naselja u krajevima od Ilove do Dunava u doba osmanske vladavine. Time će i u krajevima što su spadali pod taj sandžak biti moguće povezati pokidane niti povijesti naselja s kraja srednjeg vijeka i s početka habsburške carske vlasti. Pakrački je sandžak osnovan 1550-ih godina i u prvi mah je bio zacrtan na mnogo većem području pa se i nazivao “Začasna” (tj. Začasamski ili Čazmanski). Obuhvaćao je znatan dio lijeve Posavine, veći dio Psunja, zapadni Papuk i cijelo Poilovlje. Imao je široku osnovicu na Savi, gdje se protezao od donjeg Poorlavlja do granice s habsburškom Slavonijom u Moslavini. Prema sjeveru se sužavao, stiješnjen između Psunja i Papuka s jedne strane i Ilove i pojasa “ničije zemlje” zapadno od nje, s druge strane. U sačuvanim popisima iz druge polovice 16. stoljeća, jedna od stvari koje upadaju u oči jest velika razlika u naseljenosti između dviju zona Pakračkog sandžaka: samo dvije nahije koje obuhvaćaju istočni posavski dio sandžaka, Cernička i Drenovačka, imaju osjetno više naseljenih mjesta i stanovnika nego dvanaest nahija u zapadnoj, u pravom smislu pograničnoj zoni sandžaka, koja se protezala od jugoistočnog okrajka Bilogore do Save. Ratna ugroženost i nemogućnost koliko-toliko sredena gospodarskog života očito su doveli i do premještanja sjedišta sandžaka iz Pakraca u nešto zaklonjeniji Cernik oko 1600.

Pakrački je sandžak bio detaljno popisan dvaput, ili su se samo dva popisa sačuvala. Oba popisa – prvi iz 1565, a drugi iz 1584. – objavljuju se sada u ovoj knjizi u hrvatskom prijevodu. Prevela ih je prema istanbulskim rukopisima i bogato opremila egdotičko-filološkim, topografskim i drugim popratnim bilješkama Fazileta Hafizović, ugledna povjesničarka, osmanistica i orijentalistica koja je svoj radni vijek, od 1976. do 2018., provela na Orijentalnom institutu u Sarajevu. Posebno je velik doprinos dala istraživanju područja u kojem se povijest Osmanskog Carstva preklapa s poviješću hrvatskih krajeva, objavljujući izvornu građu i znanstvene radove ponajviše o povijesti dvaju sandžaka, Požeškoga i Kliškoga. U to istraživačko zanimanje za područja koja tvore sjeverni i zapadni obod osmanskoga Bosanskoga pašaluka (ejaleta) sada se uklapa i izdanje deftera Pakračkog sandžaka. Izdanje je plod upornog rada za koji je

autorica tijekom niza godina odvajala vrijeme od drugih svojih istraživačkih projekata i znanstveničkih obveza (sudeći prema desetinama e-mailova koje smo s tim u vezi razmijenili, prvi naši razgovori i dogovori o ovom poslu potječu iz 2007. godine). Nema sumnje da će izdanje ovih osmanskih vrela imati neprocjenjivu vrijednost za sva buduća istraživanja demografske, gospodarske, religijske, kao i drugih vidova povijesti Slavonije u ranom novom vijeku.

(Urednik)